

DİZİN İZERLERİ

Halid Ziya Uşaklıgil

Manzum eserler çevrilmeli midir, çevrilmemeli midir? Çevrilecek olursa nasıl yapılmalıdır? Bu çözümeğe değer bir sorumdur. Son günlerde türkçeye çevrilen pek yüksek bir sekide dizin eserleri için bu sorum ortaya çıkarılmış oldu. Bunun üzerine düşüncelerimi söylemek isterim:

Edebiyatı Cedidenin en yüce ustalarından biri olan H. Nazım, ki Bay Ahmed Reşiddir, Fransız edebiyatının en ziyade yükseldiği on yedinci asrın en büyük şairi olan Jean Racinein dizinle yazılmış hailerini türkçeye çevirmiş ve bunların hemen hepsini dört cildde toplayarak bastırmıştır. Acunsal sahne edebiyatında bu şairin hailerini kadar düzem bakımından eşi bulunmaz ve olmaz izerler yoktur, hele fransızca bakımından bu dizgeler, dizinin ve dilin ulaşabileceği en yüce yüksekliğe varmıştır, ve yazıldıkları asrın icab ve şivesine, telâkki ve zevkine göre onlardan daha iyisine, daha güzeline bir örnek verilmemiştir.

Jean Racine ve izerleri için burada söz söylemek isteğinde değilim, böyle bir istekte olsaydım bile buna girişmekten çekinirdim. Muallim ve münakkid sıfatlarile san'at ve dil telâkkilerinde kendisinden ayrılıklarını yuktan

gelmiş olan H. Nazımın Edebiyatı Cedideye armağan ettiği bakımdan yüksek yazılardan başka bilgisinin genişliğine çok meftun ve hayran olanlardan biriyim. Bu son yıllarda giriştiği şu pek zor çevirme savaşını öğrenir öğrenmez onu büyük bir sevincele alkışladım, ve daha gözden geçirmeden evvel bu işte nekadar muvafakiyet mümkünse onun vücade getirilmiş olacağında kuşkulanmadım.

İşte hemen kaydedeceğim ki pek yakından tanılan bu edebiyat anıtlarını türkçeye çevrilmiş olarak okuyunca hiç yadırgamadım. H. Nazım bu çevir-

melerin başına Jean Racine için pek zengin bir salâhiyetle bir başlangıç koymuş ve bunda şairi ve izerlerini her bakımdan anlatmıştır. Onun kadar salâhiyet sahibi bir kalemden sonra gene bu alanda söz söylemek abes olurdu. Asıl çözümeğe ihtiyac olan sorum manzum bir izerin çevrilmesi münasib olup olmamasıdır. Buna düz bir mantığın arkasından yürüyerek cevap verince «evet, sade münasib değil, pek lâzımdır!» demekten başka yapılacak bir iş yoktur. Aksini söylemek herhangi bir dilde yazılmış olan ve tanılmak edebiyatla ilgisi bulunanlarca bir borc hükmüne giren dizgelerin o dili bilmiyenlerce bilinmemesini, görülmemesini, tanılmamasını istemek demektir. Böyle olsaydı eski yunancayı, lâtinceyi bilmiyenlere meselâ Homereın kasidelerini, Virgilein Eneideini, İngilizceyi, almancayı, italyancayı metinlerinde okuyamıyanlara Byronu, Goetheyi, Danteyi yakından tanımak imkânı verilmemiş olacaktı.

Dünyanın her tarafında başka dillerden çevirmeler yapılmış, ve bir dizi ile duyulamıyarak edebiyat alanında ileri giden ulusların kütüphaneleri bu anıtların birbiri ardından gelen yeni yeni çevirmelerile dolmuştur.

Burada iki nokta için biraz durmak gerektir. Bir çevirmede bir yabancı şairi yakından tanımak imkânından bahsedilirken bunda imkânın ölçüsünü de düşünmek icab eder, işte bu imkân bütün anlamile husule gelemediği içindir ki önce yapılmış çevirmeleri aslından uzak kalmış görerek başkaları yeniden bir çevirme işine girişmişler ve metnin güzelliğine biraz daha yaklaşmağı ummuşlardır. Hiçbir zaman, yalnız dizin izerler için değil, mensur eserler için de, bir çevirmede asla aid güzelliklerin oldukları gibi bulunabileceğine

namamalıdır.

Bunun içindir ki manzum eserlerin çevrilmesinde bunları gene manzum olarak yapmağa kalkışanlar olmuştur. Bence bu usul tavsiyeye lâyık sayılmaz. Büyük küçük manzum bir izeri alıp başka bir dile gene dizinle çevirmek demek metnin esasını alarak, belki mümkün oldukça asla yaklaşarak, onu yeniden yazmak demektir; böylelikle vücade gelecek eser onu yaratan şairin olmaktan ziyade onu taklid eden kalemdir. Bu savaşta aslını unutturacak kadar muvaffak olan şairlere tesaduf edilse bu yolda yapılabilmis çevirmelere gene bayrılık bakımından bir değer verilemez.

Bu düşünceden çıkarılacak sonuç oluyor ki bir dizge için en sağlam çevirme onu mensur olarak, fakat tüm bir bayrılıkla almaktır. H. Nazım bu yolu tutmakla en düz bir mantığın arkasından yürümüş oluyor. Böyle yapılmamış olsaydı - ki onu da pek kolay

ve pek iyi yapardı - vaktile Recaizade-nin, La Fontaineden, muallim Nacinin Sully Prudhommedan yaptıkları manzum çevirmeler kabilinden bir izeri yaratmış olurdu; bu da belki pek güzel, fakat aslın bir çevirmesinden başka türlü birşeyler olurdu.

Ancak bir çevirme, hele aslı manzum ise, okuyanlar tarafından bir amelîyeye muhtacdır. Bir çevirmede vazife yalnız çevirenin değil, okuyanın da arasında paylaşılmak gerektir.

Bir çevirme en müsaid bir benzetişle bir fotografiye kıyas edilebilir. Onu eline alan orada gördüğünün bütün çizgilerine, renklerine hayalinden bir can verip bu resmi yaşatmıyacak, onun gözlerine bakan ve gülümsüyen bir ışık, yüzüne dalgalanan bir yaşayış, göğsüne inip çıkan bir nefes vermiyecek olursa elinde kalacak olan bir kâğıd üzerinde bir karartıdan ibarettir. Eğer hayalinde bu ihya kabiliyet ve kuvvetini bulamazsa suç çevirenin değil kendisinin, okuyanıdır.

Halid Fahri Danteden, Yaşar Nabi Homereden birkaç parçalar çevirdiler; bunları okuyanlar okudukları türkçe metnin üzerine o dâhi şairlerin dillerinden, san'atlerinden, nazımlarından

haşmetleri, zinetleri kendi hayallerinde bulup ta, bir yandan okurken bir yandan da bir levha üzerine bol bol ışık akıtan bir fener tutmamışlarsa o anıtlardan pek fena bir duygu ile ayrılmışlardır.

İşte H. Nazımın çevirmeleri de okunurken yapılacak iş budur. İlk önce Jean Racine için yazılan mukaddeme okunmak, şair için, san'ati, dili, nazmı için bir fikir almak, ve elde bu anahlarla türkçesinin arasından, onun gizli güzelliklerini araştıra araştıra, onları bulup üzerine yapıştıra yapıştıra geçmelidir. Sanki üstünde bir sıva perdesi gerilmiş mozaikları kazıya kazıya yürümelidir.

Buna benzer bir tecrübeyi mekteplerde yapılan bir amelîyeye ile hep biliriz. Meselâ Nef'inin bir kasidesini, hatırla ^{la} Nazımın «Servetü'l-ülüm yok, H. Nazımın manzumesini, meselâ hatırıma geçen bir yaz tasvirini almalı; bunu nesre çevirmeli, sonra bu çevrilmiş halinde okumalı, fakat aslına aid bütün süslerini, hünerlerini, nazmın ahengini zihinde tekrar yaşatmağa çalışarak, o suretle okumalı. Ancak böylelikle asla yaklaşmak mümkün olur.

Jean Racine çevirmeleri için Ahmed Reşidi tebrikeye kalkışmak onun zevkte, lisanda artık hiçbir söze tahammül edemiyecek olan kudretine karşı bir saygısızlık olur. Fransızcaı ondan daha iyi anlamak, türkçeyi ondan daha iyi yazmak, edebiyat zevkından ondan daha iyi ve daha dolgun pay almış olmak elbette beklenemez.

Ben bu çevirmeleri gözden geçirirken hiç şaşmadım, ve asıllarından hatırımda kalanları da karıştırarak okudukça bu zor işin bu mükemmeliyetle yapılmış olmasını beklenen birşeyle karşılaşmış olmak duygusile gördüm. H. Nazımdan başka türlü beklenemezdi.

Türkçenin güzelliğine bir örnek vermeden bu satırları bitiremiyeceğim. Bütün fransızca edebiyat okuyanların ezber bildikleri parçalardan birini Alhalienin rüyasını alıyorum.

C'était pendant l'harreur d'une pro-

fende nuit, diye başlayan meşhur bir parça. İşte türkçesi:

«Derin bir gecenin dehşeti içindeydi, validem Jesabel, vefatı günündeki gibi müdebbeb surette süslenmiş olduğu halde, karşımda göründü, ömrünün nihayetinde uğradığı felâketler gururunu düşürmemişti; hatta, senelelerin tamir kabul etmiyen hasarını tamir için hayatında kullandığı düzgünler, boyalar, o yalancı parlaklık ta hâlâ yüzünde mevcuddu; «benim bana lâyük kızım, titre;. Yahudilerin zalim Tanrısı sana da galebe edecek. Onun korkunc ellerine düşeceğinden dolayı sana acıyorum, kızım.» dedi. O hayal bu mahuf sözleri söyledikten sonra yatağıma doğru eğiliyor gibi göründü; ben de kucaklamak için ona ellerimi uzattım; fakat ezilip çamurlarda sürüklenmiş et ve kemiklerin, kan içinde kalmış parçaların, köpeklerin kemirip yemek için çekiştirdikleri müstekreh uzuvların dehşetli bir halitasından başka kucaklıyacak birşey bulamadım.»

Bu nesir inşad hususunda nazma aid müsaadeyi bulmamakla beraber, ki bu zaruridir, bir türkçe nesir olmak itibarile en güzel bir örnektir. Onun çevherinde mevcut ahengi verecek olan da yüksek sesle okuyanın inşad san'atindeki kudretidir.

HALİD ZİYA UŞAKLIGİL

